БЕЛАРУСКІЯ ЗЕМЛІ Ў СКЛАДЗЕ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА, РУСКАГА І ЖАМОЙЦКАГА
(др. палова XIII – першая палова XVI ст.)

ПЛАН ЛЕКЦЫІ:

1. Утварэнне Вялікага княства Літоўскага і ўваходжанне беларускіх зямель у яго склад.
2. Асноўныя напрамкі ўнутранай і знешняй палітыкі ВКЛ у XIV – першай палове XVI ст.
3. Сацыяльна-эканамічнае развіццё беларускіх зямель у складзе ВКЛ.

Канцэпцыі характару Вялікага княства Літоўскага

- ***“літоўская”***
- ***“беларуская”***
- ***“цэнтрысцкая”***

Вялікае княства Літоўскае – ***гэта поліэтнічная дзяржава чатырох асноўных народаў*** – беларускага, рускага, украінскага і літоўскага. Працэс утварэння ВКЛ быў працяглым і складаным. Ён адбываўся больш за стагоддзе – ***з другой чвэрці XIII па трэцюю чвэрць XIV ст.***

Чатыры палітычныя цэнтры, якія прэтэндавалі на ролю лідэра ў балцка-славянскім рэгіёне ў сяр. XIII ст.

1. Полацк
2. Галіцка-Валынская зямля
3. Літва (1009 г.)

Аўкштайція і Жамойць

4. Навагрудак

Галіцка-Валынскае княства ў сяр. XIII ст.

Міндоўг - першы князь ВКЛ (да 1263 г.)

- 1235 г. “Літва Міндоўга”
- 1240-я гг. у Навагрудку, дзе прымае праваслаўе
- аб’яднаў землі Беларускага Панямоння (Навагрудак, Слонім, Ваўкавыск, Гродна) і Літву, што стала ядром ВКЛ
- 1253 г. каранауецца. Першы і апошні кароль ВКЛ
- 1263 г. забіты Даўмонтам

Межы ВКЛ пры Міндоўгу

Помнікі Міндоўгу

Вільня Навагрудак

Войшалк – сын Міндоўга (1264-1267 гг.)

- далучыў да ВКЛ балцкія землі - Нальшаны і Дзяволтву
- у 1267 г. добраахвотна адмовіўся ад улады на карысць сваяка Шварна(1267-1270 гг.)

Шляхі ўваходжання беларускіх зямель у склад ВКЛ

- Ваенные захопы (Мсціслаўскае княства 1359 г.)
- Добраахвотнае далучэнне (Полацкае княства 1307 г., за што атрымала статус аўтаноміі ў складзе ВКЛ)
- Дынастычныя шлюбы

(Віцебскае кн-ва 1320 г.)

Віцень (1293-1316 гг.)

- далучыў да ВКЛ Полацкую (1307г.), Берасцейскую (1316 г.) землі
- пачаў далучэнне да ВКЛ Жамойці
- Пры ім з’явілася “Пагоня”. Спачатку гэта была асабістая эмблема князя, затым “Пагоня” стала гербам дынастыі вялікіх князеў літоўскіх, а з **1384 г**. – дзяржаўным гербам ВКЛ.

1434
1575
Bel
Art
1918
1991

Гедымін (1316-1341 гг.)

- у склад ВКЛ увайшла Віцебскае (1320г.), Берасцейскае, Турава-Пінскае, Мінскае княствы. Г.зн., што большая частка бел. зямель была ў складзе ВКЛ
- ВКЛ стала называцца «Вялікае княства Літоўскае і Рускае», бо ВКЛ – гал. цэнтр збірання рускіх зямель
- у 1323 г. перанёс сталіцу ВКЛ з Навагрудка ў Вільню
- вёў актыўную барацьбу з крыжакамі і татарамі
- Перадаў уладу свайму малодшаму сыну Яўнуту

Альгерд (1345-1377 гг.) і Кейстут

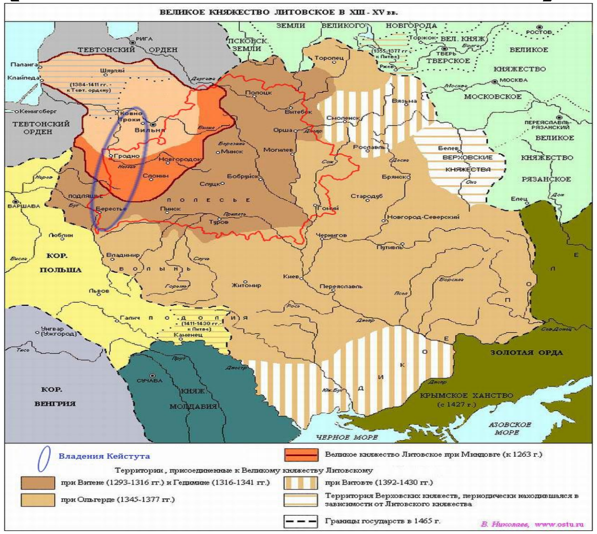

- Валодаў усходняй часткай ВКЛ, таму актыўна далучаў рускія землі – Бранск, Смаленск, Пскоў, Ноўгарад, Цвер. Тройчы хадзіў на Маскву – у 1368, 1370 і 1372 гг. з мэтай аслабіць Маскоўскае княства.
- Далучыў шэраг украінскіх зямель

  1362 г. бітва на р. Сінія Воды → Кіеўшчына ў скл. ВКЛ. Потым далучыў Чарнігава-Северская, Падольская і Валынская землі.
- Пры ім тэрыторыя ВКЛ павялічылася больш чым у два разы

- Валодаў заходняй часткай ВКЛ з гарадамі Трокі (яго рэзідэнцыя), Гродна, Брэст
- Вёў барацьбу з крыжакамі, двойчы быў у палоне

  1348 г. бітва на р. Стрэва

“Абы Москва памятала, как копие своe Ольгерд крушил о браму”

копию о стѣну замковую скрушити, а для безпечности постановленого примирья[73] границ литовских з Москвою по Угру рѣку, абы сам князь Димитрий з митрополитом и з боярами своими присягою потвердил, выправу военную ‖ ему и войску его литовскому заплатил, що все великий князь московский исполнити[74] обѣцал, обавляючися чого горшого. А Олгерд тежь[74а], перестаючи[75] на кондициах[76] умовленых доброволне поданых без жадной войны, в[ъ]ѣхал в замок Московский доброволне отвореный, там же в церкви Димитрия князя привитал[о], и[77], отдаючи ему красное великодное яйце[п], мовил: «Видиш, княже Димитрий, хто з нас ранѣй на войну встал». А отдавши яйце, копие свое скрушил о браму, абы Москва памятала, же литва з Олгердом была в Москвѣ и копие свое Олгерд[р] крушил о браму. А потым вел[икий] князь Димитрий всѣ л. 489 об.

Помнік Альгерду у Віцебску

ВЕЛИКОЕ КНЯЖЕСТВО ЛИТОВСКОЕ В XIII - XV вв.

Великое княжество Литовское при Миндовге (к 1263 г.)

Территории, присоединенные к Великому княжеству Литовскому

при Витене (1293-1316 гг.) и Гедимине (1316-1341 гг.)

при Ольгерде (1345-1377 гг.)

при Витовте (1392-1430 гг.)

Территория Верховских княжеств, периодически находившаяся в зависимости от Литовского княжества

Границы государств в 1465 г.

В. Николаев, www.ostu.ru

Унутрыпалітычны крызіс у ВКЛ пасля смерці Альгерда

Марыя Віцебская

АЛЬГЕРД(стар.сын - Андрэй Полацкі)

Ульяна Цвярская

(стар.сын - Ягайла)

КЕЙСТУТ — сын Вітаўт

Ягайла (1377-1392 гг.)

- ажаніўся на Ядзвізе і заключыў Крэўскую унію з Польшай у 1385 г.
- пры ім на бел. землях пачынае распаўсюджвацца каталіцтва (прывілей 1387г.)
- у 1392 г. заключыў Востраўскае пагадненне з Вітаўтам

Вітаўт (1392-1430 гг.)

- Пазбавіў удзельных князёў буйных удзелаў і ператвараў іх у намесніцтвы
- Далучыў да ВКЛ Смаленскую зямлю. Потым Жамойць → ВКЛ, Рускае і Жамойцкае →
  Пры ім межы княства пашырыліся ад Балтыйскага да Чорнага мораў

- паражэнне ад татар у бітве на р. Ворскла 1399 г. →
  1401г. – Віленска-Радамская унія
  1413 г. Гарадзельскі прывілей

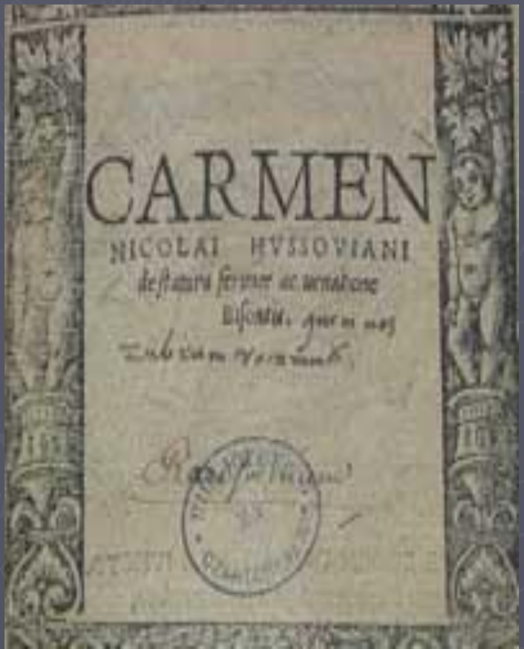

Толькі ж усё гэта мела корань у княжэньні
Вітаўта, князя вялікай Літоўскай дзяржавы…
Трох, што трымалі ўвесь сьвет у трымценьні ды жаху,*
Перад Ліцьвіном схіляліся моўчкі з пакорай.

[*Трое — турак, татарын, маскавіт]

Свідрыгайла (1430-1432 г.) **Жыгімонт**
(1432-1440 г.)

Грамадзянская вайна паміж феадаламі
(1432-1436)

КАЗІМІР IV ЯГЕЛОН (1440-1492 гг.)

- 1447 г. – прывілей, дзе быў дадзены юрыдычны пачатак афармленню залежнасці сялян ад феадалаў
- 1468 г. Судзебнік – першы збор законаў у ВКЛ, дзе ўстанаўліваліся 3 віда пакаранняў – грашовыя штрафы, пабоі, смяротная кара

Аляксандр (1492-1506 гг.)

- 1492 г. прывілей: без згоды Рады вялікі князь літоўскі не меў права прымаць ніводнага рашэння
- паспяховая барацьба з татарамі

1502 г. – б. на р. Уша

1503 г. – ля Давыд-Гарадка

1506 г. – ля Клецка

- Пачатак актыўнага супрацьстаяння з Масквой

1492-1494 гг. у выніку вайны да Маскоўскай дзяржавы адышлі Вяземскае княства і землі ў вярхоўях Акі.

1500-1503 гг. Да Масквы адышла прыкладна трэцяя частка тэрыторыі ВКЛ з 19 буйнымі гарадамі (Гомель, Бранск, Чарнігаў, Ноўгарад-Северскі і г.д.)

Жыгімонт І Стары (1506-1548)

- “Залаты век” (Адраджэнне)
- Статут 1529 г.
- Барацьба з Маскоўскай дзяржавай

1506-1508 гг.(не прынесла нікому поспеху)

1512-1522 г. Смаленская вайна

(1514 г. бітва пад Оршай, у якой гетман ВКЛ князь Канстанцін Астрожскі разбіў больш чым удвая пераважаючае маскоўскае войска)

1534-1537 гг. (ВКЛ адваявала толькі Гомель і страціла шэраг тэрыторый на поўначы)

Жыгімонт II Аўгуст (1548-1572 гг.)

- 1563 г. прывілей, які поўнасцю ўраўноўваў у правах католікаў і праваслаўных
- Заключыў Люблінскую унію з Польшчай 1569 г.

Жыгімонт II Аўгуст
і Барбара Радзівіл

ЗЯМЛЯ Ў ВКЛ

дзяржаўная

Зямля прыватная

феадальная царкоўная

гаспадарская у карыстанне сялянам

Этапы запрыгоньвання сялян:

- ✔ **Прывілей князя Казіміра 1447 г.**

(выш. саслоўе атрымала права судзіць сялян)

- ✔ **Судзебнік Казіміра 1468 г.**

(уводзіўся 50-гадовы тэрмін даўнасці)

- ✔ **Статут ВКЛ 1529 г.**

(уводзіўся 10-гадовы тэрмін даўнасці)

- ✔ **Аграрная рэформа 1557 г. (Валочная памера)**
- ✔ **Статут ВКЛ 1566 г.**

(уводзіўся 10-гадовы тэрмін пошуку беглых сялян, забаранялася хаваць сялян у гарадах)

- ✔ **Статут ВКЛ 1588 г.**

(уводзіўся 20-гадовы тэрмін пошуку беглых сялян, сялянам забаранялася пазычаць грошы і арэндаваць маёмасць)

Аграрная рэформа 1557 г. (валочная памера)

- Зямля дзялілася на валокі (21,36 га) або 33 моргі (морг – 0,71 га)
- Згодна з колькасцю і <u>якасцю</u> зямлі вызначаліся сялянскія павіннасці
- Сяляне замацоўваліся за валокамі і трацілі права пераходу да іншых феадалаў

СЯЛЯНЕ

У XIV- “Пахожыя”
пач. “Непахожыя”
XVI ст. “Чэлядзь нявольная”

У канцы XVI ст. цяглыя (паншчына)
даннікі (даніна)
чыншавыя (чынш)

Развіццё гарадоў

XIV-XVI ст. – урбанізацыя

Да XVI ст. на тэр. Бел. – 83 горада

Да XVII ст. – 530 гар. і мястэчак

Насельніцтва гарадоў вагалася ў межах 1,5-3 тыс. чал.

Гарады з насельніцтвам у 50 тыс. – ПОЛАЦК.

У XVI ст. на тэрыторыі Беларусі было больш за 20 мястэчак.

Адметнасцю мястэчак быў іх невялікі памер (ад некалькіх соцень да 1,5 тыс. чал.), наяўнасць месца для гандлю, дзе рэгулярна праводзіліся таргі.

Магістрат
Рада
(займалася штодзённымі справамі)
Лава
(суд)
бурмістр
войт

Наданне гарадам ВКЛ магдэбургскага права

1387 г. – Вільня

1390 г. – Брэст

1498 г. – Полацк

1499 г. - Мінск

ЦЭХ

МАЙСТАР

ПАДМАЙСТРЫ (ШТУКА)

ВУЧНІ

Літаратура

Францыск Скарына (каля 1490 – 1551) – беларускі і ўсходнеславянскі гуманіст, першадрукар, асветнік, вучоны, пісьменнік, філосаф.

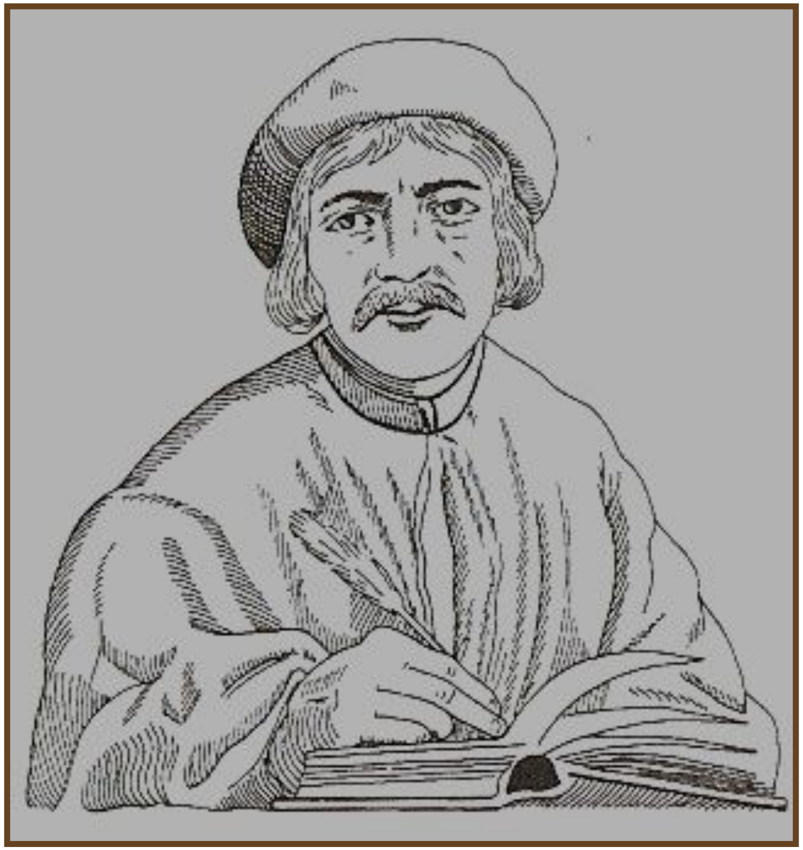

Нарадзіўся ў сям'і купца Лукі Скарыны ў старажытным Полацку.

Першапачатковую адукацыю атрымаў у Полацку і Вільні.

У 1504-1506 гг. – студэнт філасофсага факультэта Кракаўскага універсітэта, які скончыў са ступенню бакалаўра. Пазней атрымаў званне доктара філасофіі.

У 1512 г. Ф. Скарына ў Падуі – асноўным універсітэтскім цэнтры Венецыянскай рэспублікі – паспяхова здаў экстэрнам (без навучання) экзамен на ступень доктара медыцыны

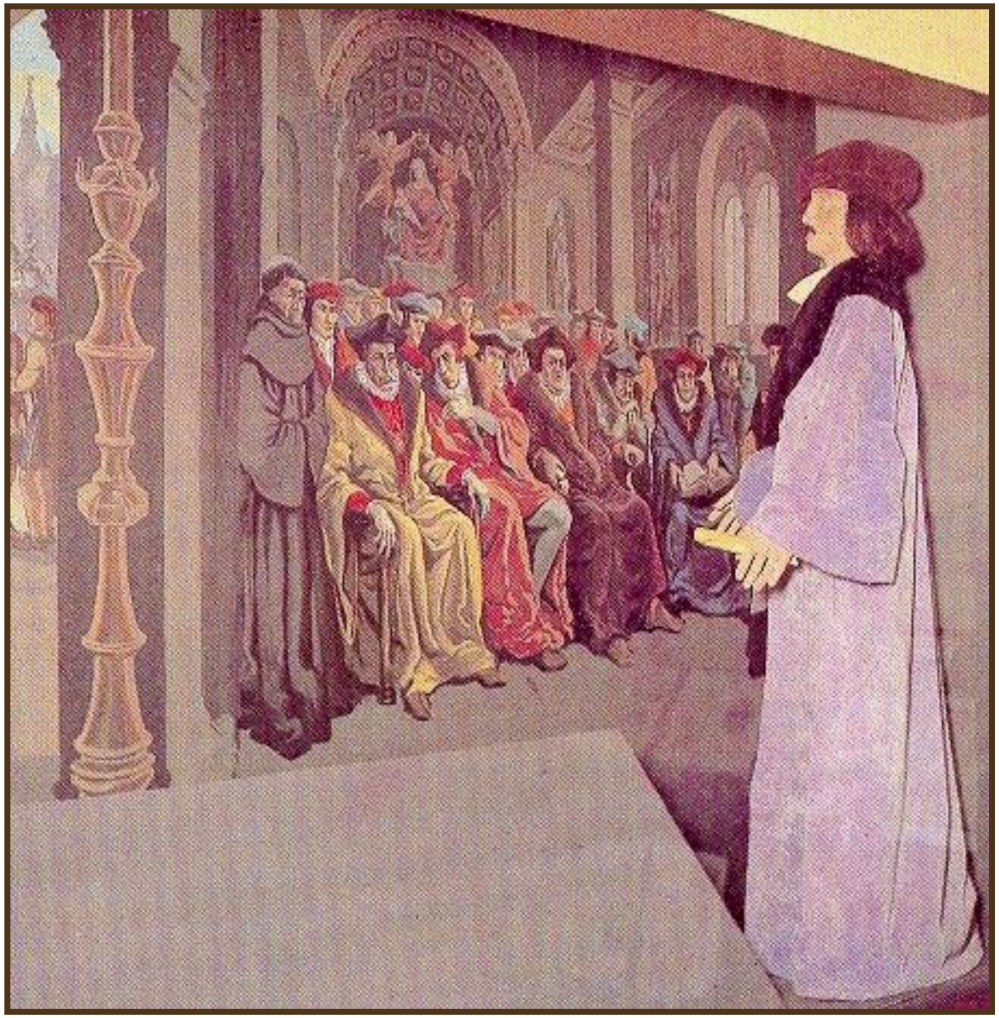

Ф.Скарына трымае экзамен на ступень доктара медыцыны

6 жніўня 1517 г. Ф.Скарына першы сярод усходніх славян выдаў у чэшскім горадзе Празе (на роднай зямлі не было яшчэ неабходных умоў для пачатку друкарскай справы) друкаваную кнігу – першую кнігу Бібліі – Псалтыр.

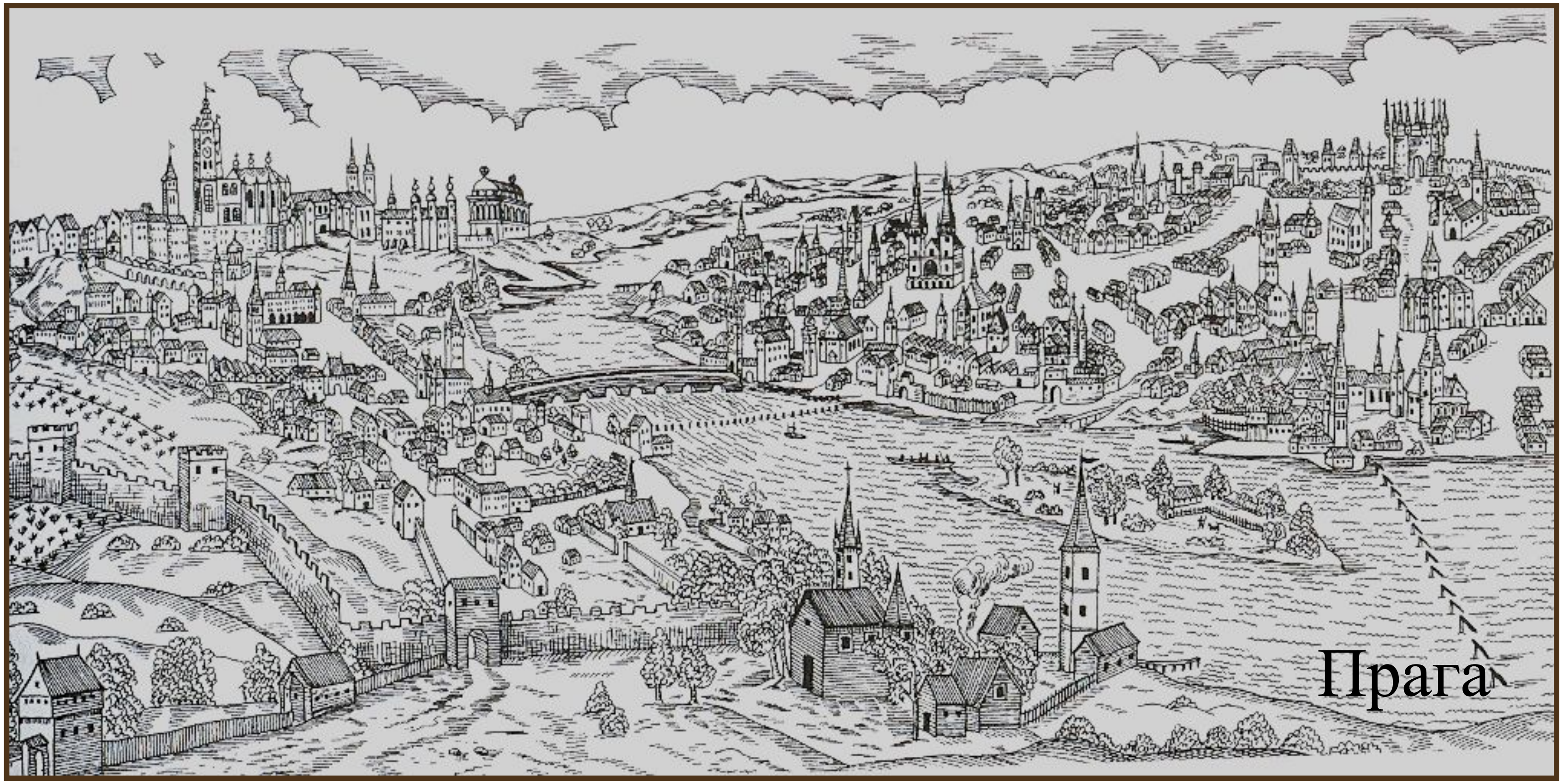

Значнасць таго, што зрабіў Ф. Скарына, заключаецца ў надрукаваных ім 20 кнігах Бібліі. Ён зрабіў пераклад Бібліі на мову, набліжаную да беларускай і зразумелую простаму люду – царкоўнаславянскую мову ў беларускай рэдакцыі.

Кнігі Бібліі ўключаюць прадмовы і пасляслоўі Скарыны, 51 гравюру – друкаваныя адбіткі на паперы з пласціны (дошкі), на якую нанесены малюнак.

Скарына тройчы надрукаваў у выдадзеных ім кнігах уласны партрэт. Гэта адзіны выпадак за ўсю гісторыю выданняў Бібліі ва Усходняй Еўропе.

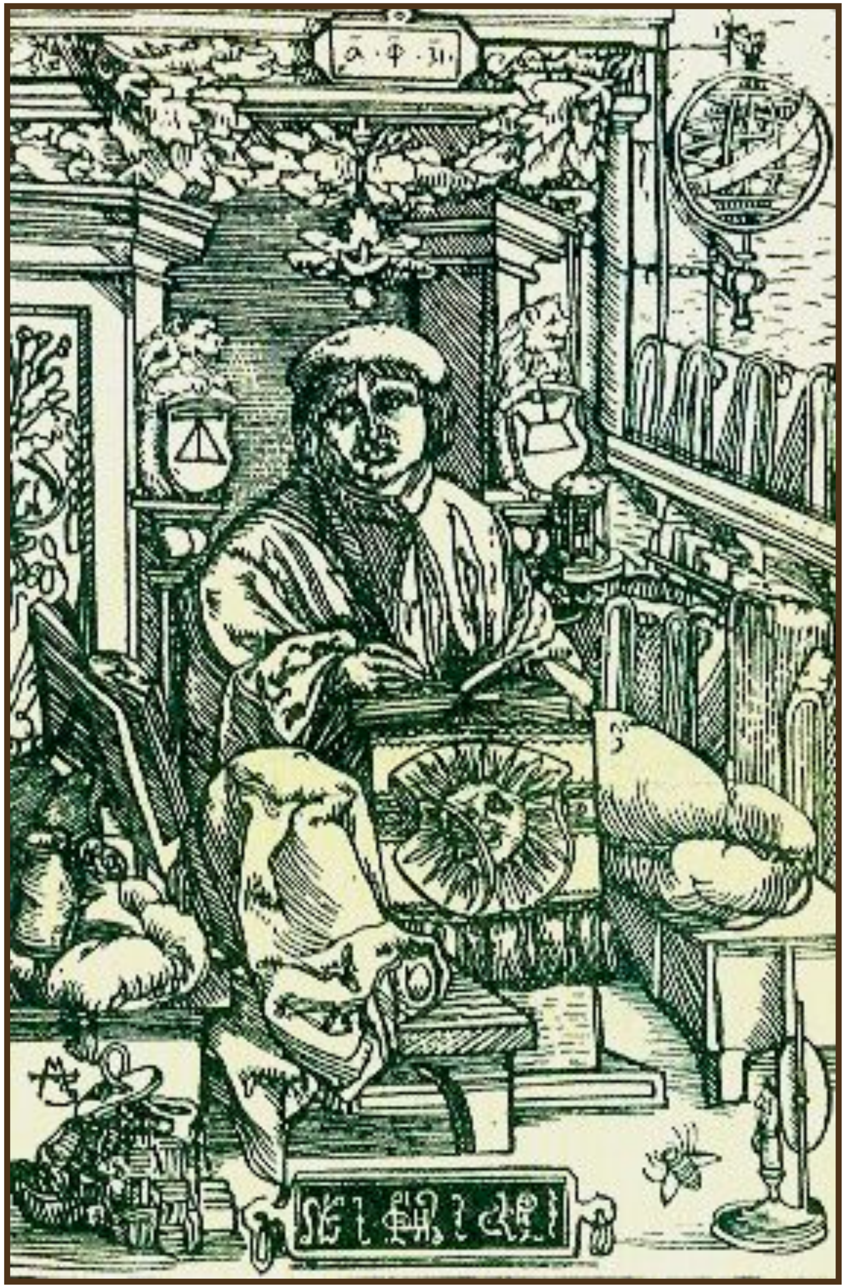

Гравюрны партрэт Скарыны

Друкарская дзейнасць Скарыны працягвалася на тэрыторыі ВКЛ. У наладжанай ім у сталіцы ВКЛ Вільні друкарні ў 1522 і 1525 гг. ён выдаў дзве кнігі: “Малую падарожную кніжку” і “Апостала”.

Скончыў Ф.Скарына сваё жыццё ў Празе каля 1551 г.

Яго спадчына налічвае 25 выданняў, на якія раўняліся яго паслядоўнікі.

Починаетьсѧ книга
деѧнии · и посла
ниѧ апостольскаѧ зо
вемаѧ апостолъ, з бо
жиею помочью справ
лена докторомъ фран
цискомъ скориною
с полоцька :~

Тытульны ліст “Апостала”

Мікола Гусоўскі (1470 — пасля 1553)

Мікола Гусоўскі (1470 — пасля 1553)

“Песня пра зубра”

Пісаў у публіцыстычным, эпічным, гераічным, лірычным, гістарычным і сатырычным жанрах. У 1522 г. па загаду папы Рымскага ён стварыў свой лепшы твор «Песня пра зубра». Усе часткі твора аб'яднаны тэмай лёсу радзімы, адданасці роднай зямлі. Ярка паказаў жыццё мужных, працавітых людзей, паляўнічых,

ратнікаў, бортнікаў, аратых, іх працоўную і ратную дзейнасць,побыт і звычаі,

ідэалізаваў вобраз вялікага князя Вітаўта. Зубр у паэме - алегарычны вобраз роднага краю, сімвал яго былой магутнасці. Паэма напісана на класічнай латыні.

Сымон Будны
(1530 – 1593)

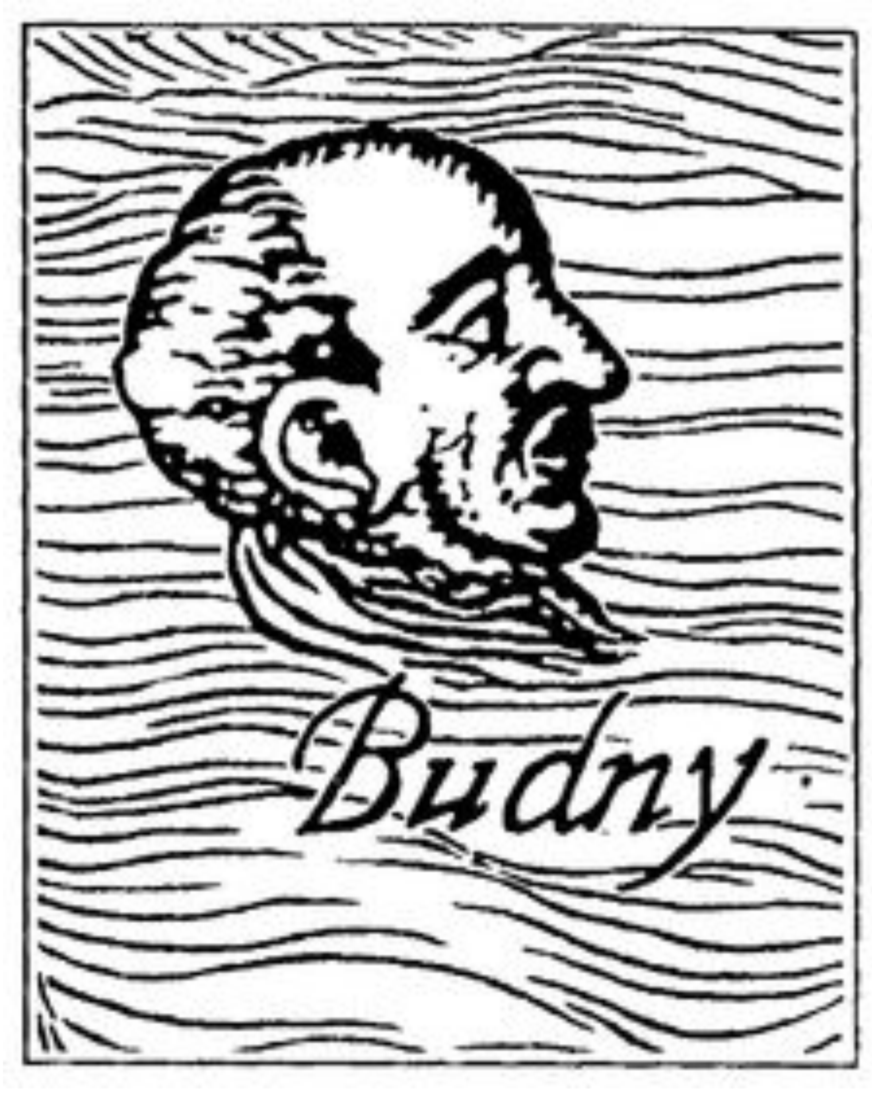

Беларускі пісьменнік, публіцыст і кнігавыдавец, пратэстанцкі царкоўны дзеяч. Будны заснаваў у Нясвіжы друкарню, пры якой была пабудавана і паперня (майстэрня па вырабе паперы). 10 чэрвеня 1562 года ў Нясвіжскай друкарні выйшла першая кніга — «Катэхізіс». Ён уяўляе сабой кароткія пытанні на рэлігійную тэму і разгорнутыя адказы. Спецыфіка мовы заключаецца ў тым, што побач са старабеларускай мовай прыводзяцца вялікія цытаты на царкоўна-славянскай мове. «Катэхізіс» быў створаны дзеля пашырэньня асветы — «для простых

Тытульная старонка “Катэхізіса”

Васіль Цяпінскі (1530 -1603)

Гуманіст, пісьменнік, кнігавыдавец, перакладчык. Васіль Цяпінскі прадоўжыў гуманістычныя і культурна-асветніцкія традыцыі Францыска Скарыны, быў асабіста і ідэйна звязаны з Сымонам Будным. У 1570-я гады Васіль Цяпінскі на свае сродкі арганізаваў друкарню з намерам выдаваць кнігі на русінскай мове. Хацеў надрукаваць Евангелле на царкоўнаславянскай і русінскай мовах. У Евангеллі было размешчана 210 слоў-перакладаў,якія тлумачылі на палях незразумелыя словы.Яно было адрасавана і дарослым,і дзецям,і ўсім,хто жадае пачытаць. Асветніцкая праграма Цяпінскага была разлічана на ўздым нацыянальнай культуры, школьнай справы, пісьменства, кнігадрукавання, умацаванне пазіцый русінскай мовы.

Напрамкі літаратуры

- Летапісанне (“Летапісец вялікіх князей Літоўскіх”, “Хроніка Вялікага княства Літоўскага, Рускага і жамойцкага” “Радзівілаўскі летапіс” і інш.)
- Гістарычная літаратура (Хроніка Быхаўца Хроніка М.Стрыйкоўскага, Хроніка Быхаўца)
- Палемічная літаратура (Л. Карповіч, І. Пацей,

  С. Зізаній

“Ворыва і будоўля” - мініяцюра з Радзівілаўскага летапісу

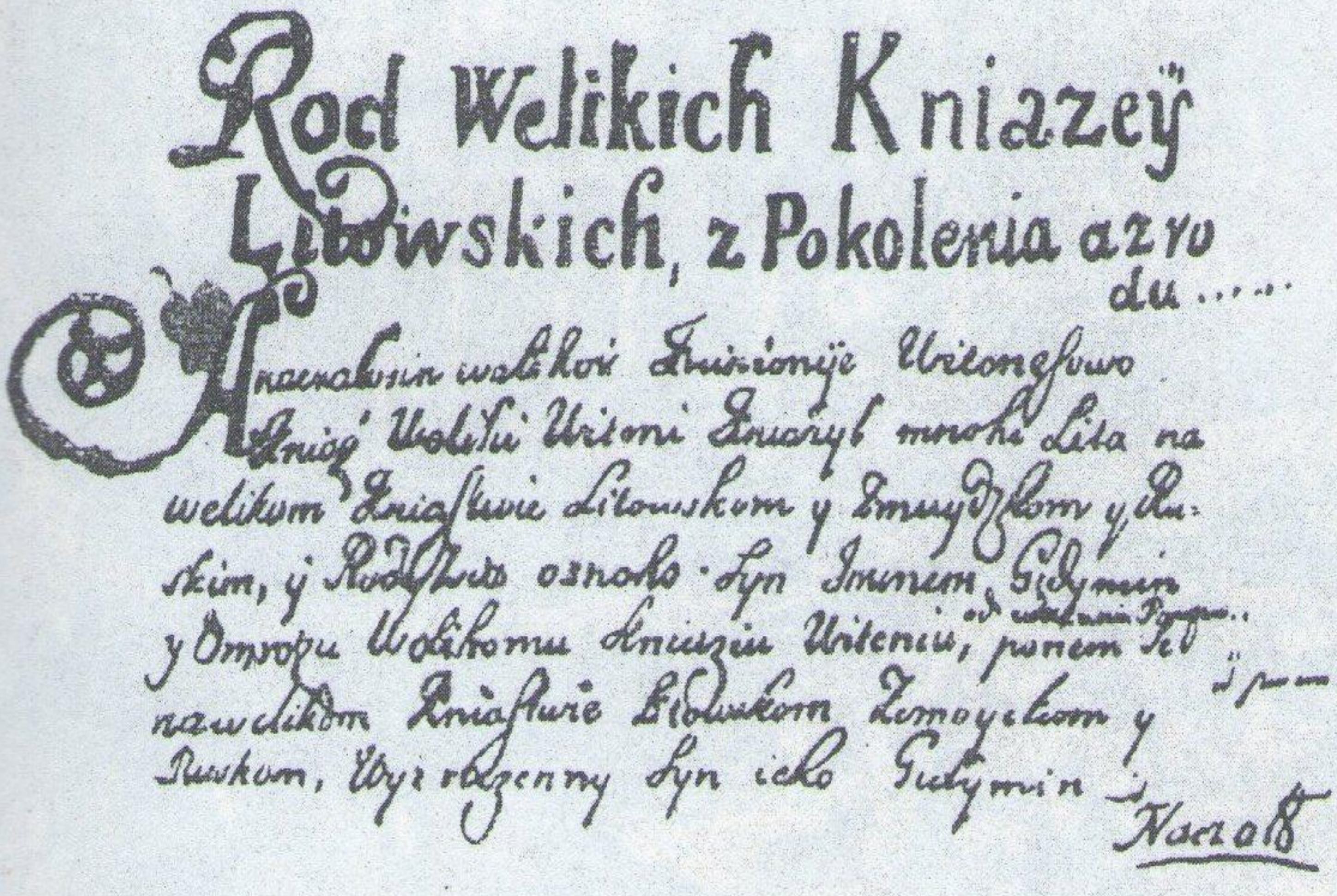

Старонка «Хронікі Быхаўца»

Архітэктура

Лідскі замак. Пабудаваны ў 13

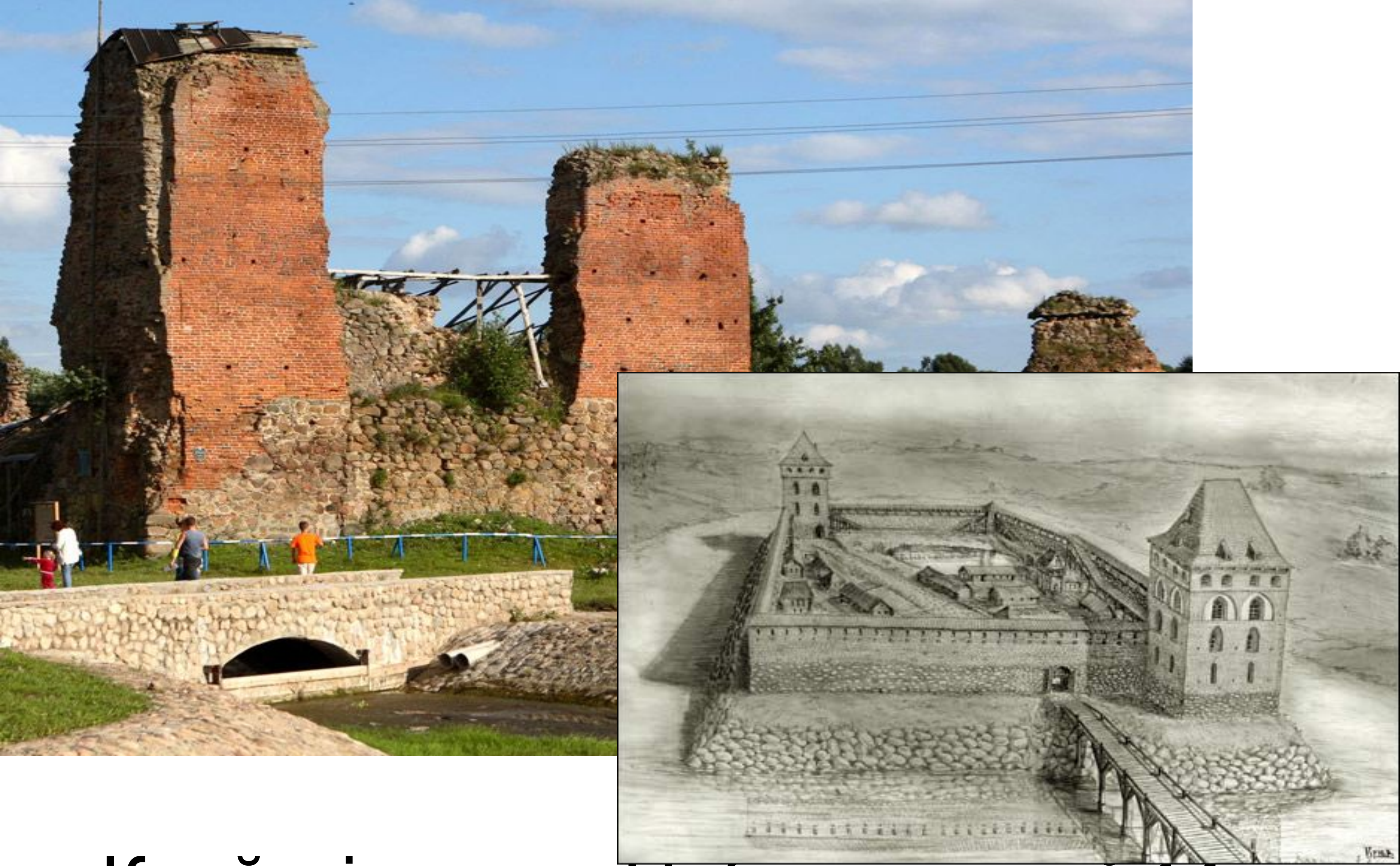

Крэўскі замак. Пабудаваны ў 14 ст.

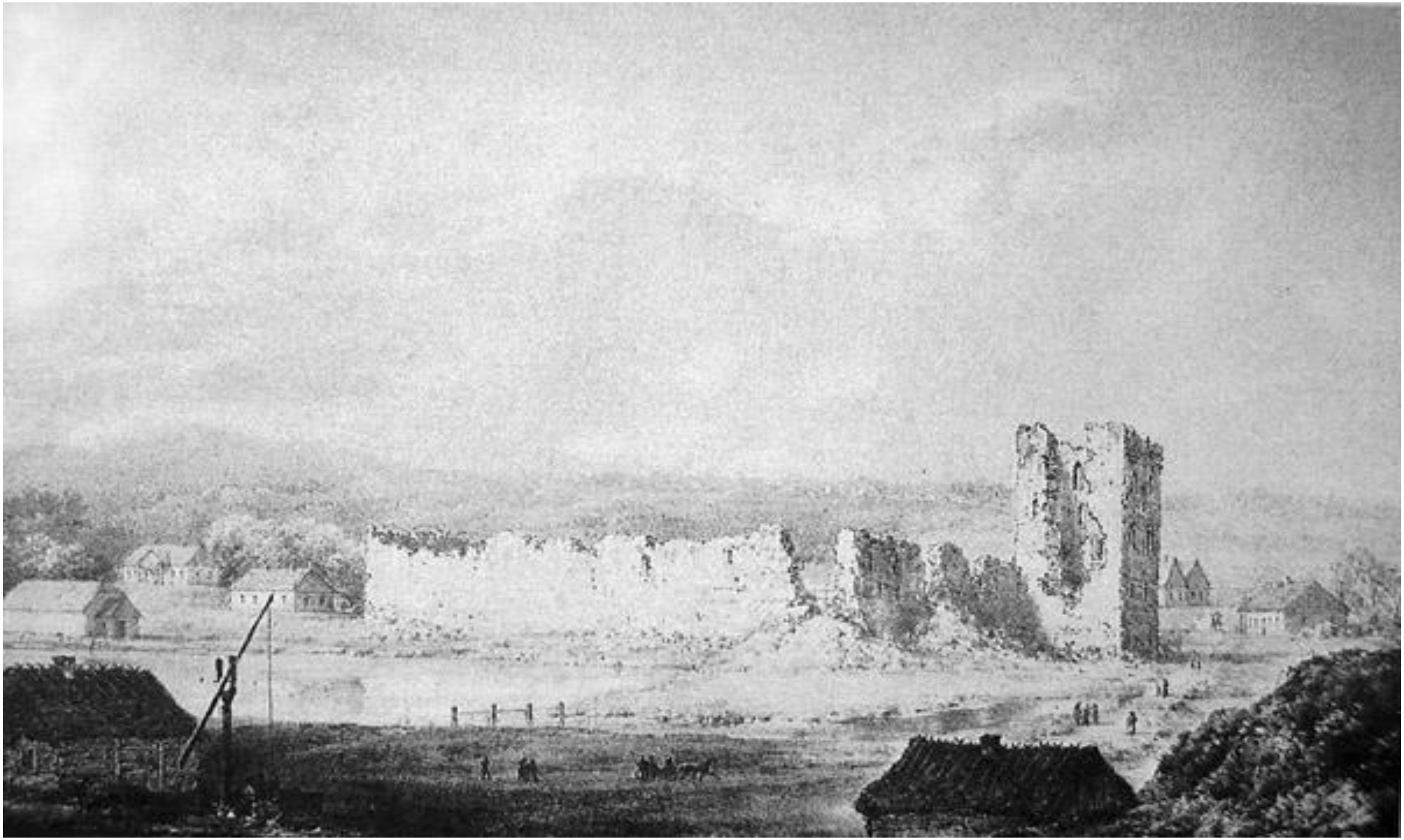

Крэўскі замак. Малюнак М. Арды.

Замак в Новогрудке.
Реконструкция
по материалам М. А. Ткачева
Художник Е. Кулик

Царква ў Сынкавічах

Царква ў Мала-Мажэйкаве

“Троіцкі касцёл” у в. Ішкальдзь (1472 г.)

Жывапіс

“Маці боская замілаванне ”

Маларыта, 14-15 стст.

“Маці боская Ерусалімская”

Пінск, 16 ст.

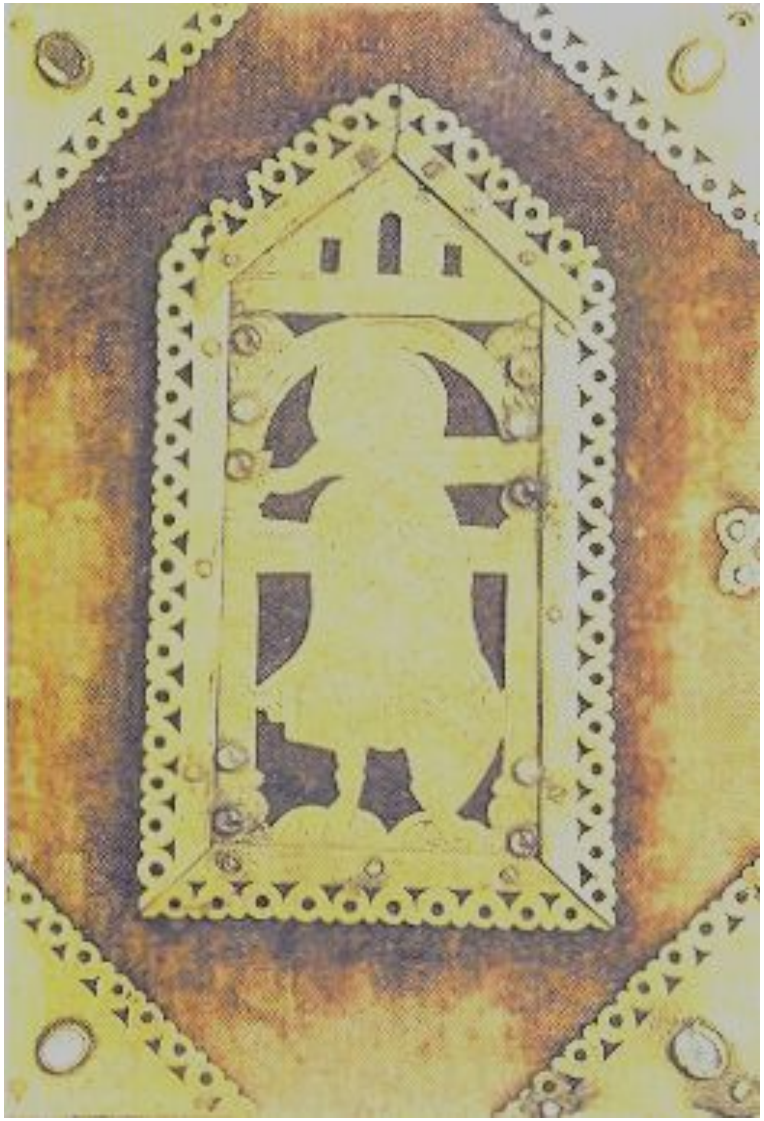

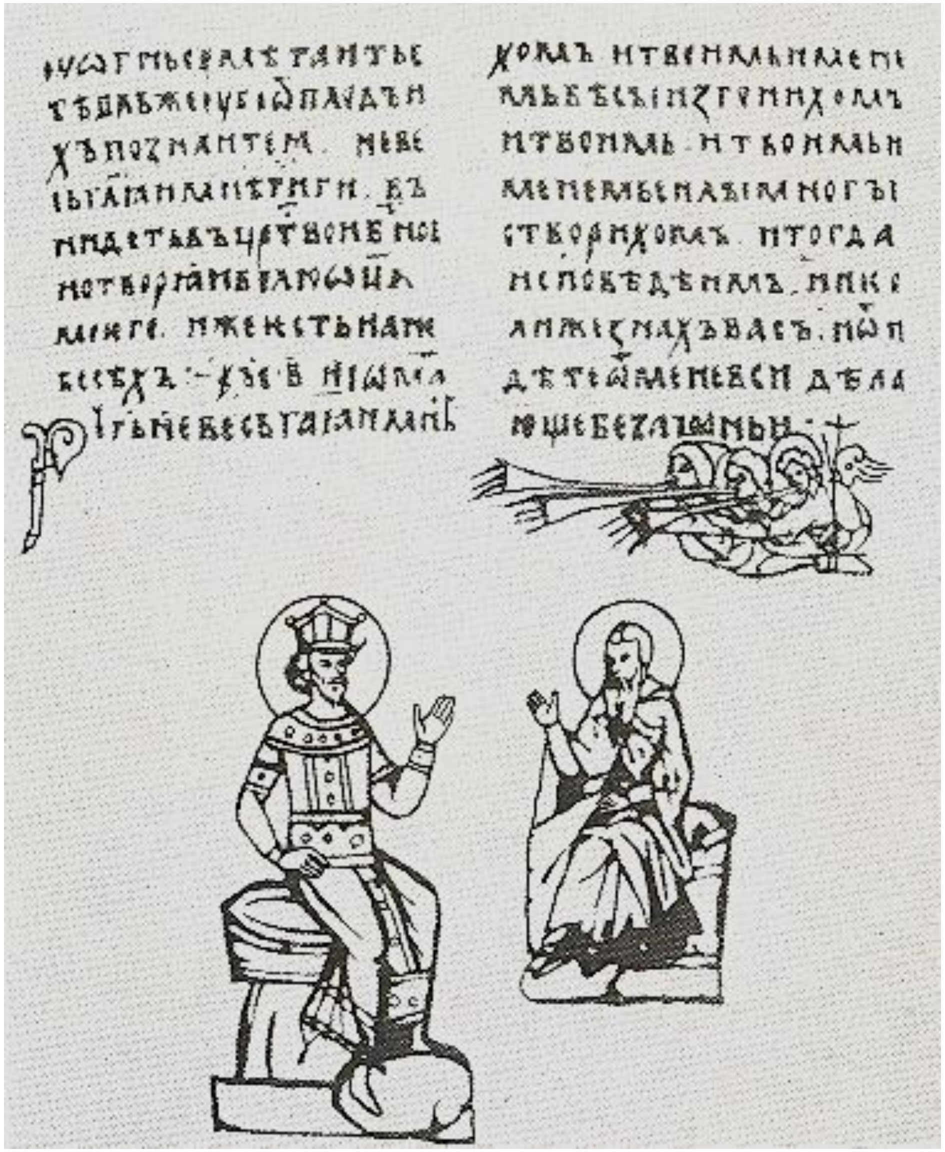

Лаўрышаўскае евангелле

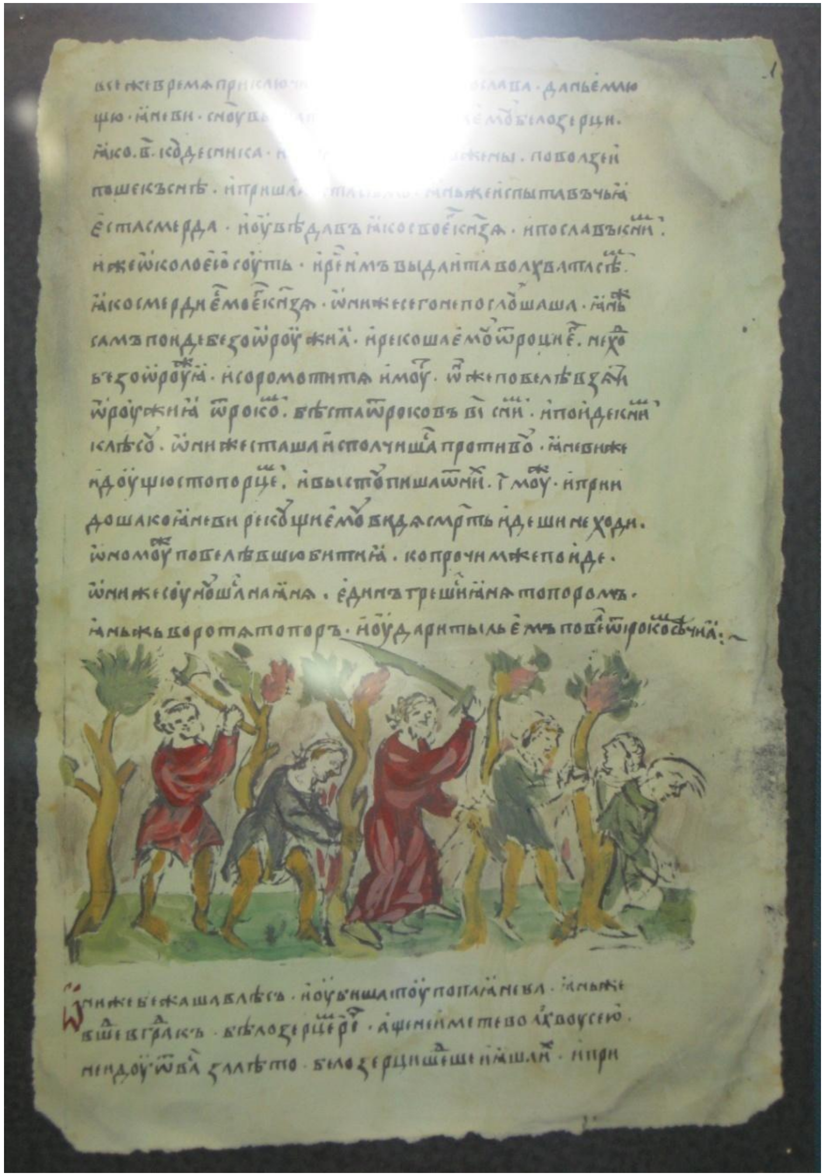

Старонкі з Радзівілаўскага летапісу